

Svenska psalmen 265.

Bland de medeltida företelser inom det liturgisk-musikaliska området, som i särskild grad verka främmande och sällsamma för en nutida betraktare, är en av de intressantaste det underliga sätt att utvidga text och melodi som är känt under namnet *tropering*.¹ Namnet kommer från det grekiska *τροπερος* och pekar sålunda på österländskt ursprung. Även andra omständigheter, på vilka det icke finnes anledning att här ingå, synas göra det så gott som säkert att troperingen har kommit till den västerländska kyrkan österifrån. Den nya konstarten, vars äldsta spår kunna föras tillbaka till 800-talet, uppträder ungefär samtidigt i Frankrike och S:t Gallen och kan länge glädja sig åt en stor popularitet. De flesta slag av liturgiska texter bliva föremål för det fromma nit som ligger bakom det sällsamma tillvägagångssättet. Icke minst mässans ordinarium (med undantag för Credo) troperades flitigt, särskilt de för de större högtiderna avsedda alternativen. Ur de till *proprium de tempore* och *de sanctis* hörande texterna försvinna troperna i allmänhet med 1200-talet. I ordinariums texter leva de kvar ännu in på 1500-talet.

Troperingen bestod däri att man i början, inuti eller i slutet av en liturgisk text infogade tillägg, som avsågo att bilda en inledning eller avslutning till det hela eller att omskriva, förklara eller understryka vissa ord eller satser i originalet. Vad musiken beträffar kunde, men behövde ej, samtidigt en utvidgning ske. Mången gång tjänade de tillfogade textstyckena blott till att åt en lång vokalis (t. ex. under »e» i Kyrie) giva ett syllabiskt textunderlag.

Som ex. på en trop av mycket ringa omfång må följande troperade Kyrie anföras.²

Kyrie Deus misericordiae eleison,
Christe Qui resurgens a mortuis hostem fortem devicisti eleison,
Kyrie Paraclite, bone Deus in personis trine eleison.

Även en Sanctus-trop³ må tjäna som exempel:

Sanctus Sanctorum exultatio.
Sanctus Sanctorum benedictio.
Sanctus Sanctorum consolatio.

Dominus deus Sabaoth. Pleni sunt coeli et terra. Quem decet laus, salus et honor.

Gloria tua, hosanna in excelsis. Quem dulci iubilo sanctorum concinit ordo.

Benedictus qui venit etc.

¹ Om tropen som kyrkomusikalisk konstform, se t. ex. Moberg, Kyrkomusikens historia, s. 39 f. eller Wagner, Ursprung und Entwicklung der liturgischen Gesangsformen, 3:e uppl. 1911, s. 277 ff.

² Efter Braun, Liturgisches Handlexicon, 1922, s. 309.

³ Efter Wagner, Ursprung und Entwicklung der liturg. Gesangsformen, s. 289.

Till ett medeltida troperat Sanctus står den svenska kyrkan i tack-samhetsskuld för en av sina yppersta koraler och en av sina bästa lovpsalmer nämligen n:r 265: *Dig vare lov och pris, o Krist*. Ingen som hört denna psalm har väl kunnat undgå att fråga sig, varifrån denna underbara melodi härstammar. Frågan har varit lika lätt att framställa som svår att få besvarad. Närmast till hands ligger väl att slå upp den nya koralboken och se efter vad den har att meddela i sina uppgifter om melodiernas ursprung. Där möter emellertid blott följande knappa underrättelse: »Av ovisst, troligen medeltida ursprung. Anträffas första gången i den danska Rostockerhandboken 1529⁴. I Sverige i Een lijten Song-book 1553. Har hos oss förr sjungits på Helga Lekamens dag i samband med nattvardsfirandet.» Något sakligt tillägg av betydelse har knappast heller varit att hämta ur andra källor. Noderman har dock i sina *Studier i svensk hymnologi* det intressanta påpekandet, att melodien (men icke texten) finnes hos Michael Weisse 1531 (till texten: Barmherziger, ewiger Gott).⁵ Härav torde följa att melodien måste vara avsevärt äldre än dess äldsta nordiska källa. Ty det får väl anses uteslutet att Michael Weisse lånat från en dansk källa av 1528 eller 1529. Då emellertid icke heller en dansk källa av 1528 eller 1529 kan ha lånat melodien från Weisses 1531 tryckta sångbok måste en äldre — med all sannolikhet kontinental — för båda gemensam källa finnas. Genom ett fynd som jag för några år sedan gjorde anser jag mig icke blott kunna föra melodien något århundrade tillbaka i tiden utan ock exakt angiva dess ursprung och art. Den är ingenting annat än en gammal Sanctus-trop.⁶ Att melodien på det närmaste hängt tillsammans med den Sanctus-melodi, som i 1697 års mässmusik kallas *Sanctus Pentecostes*, har sedan länge varit tydligt. Men någon medeltida källa för denna melodi eller för texten »Tibi laus, salus sit Christe» har icke veterligen varit känd av någon svensk forskare.⁷ I

⁴ Anmärkas må att både text och melodi förekomma redan i Malmömässan, som numera anses tryckt redan år 1528. Se Abrahamson, Liturgisk Musik i den danske kirke, s. 62 och 64.

⁵ När *Widding*, Dansk Messe, Tide- og Psalmesang, del I, s. 130 anmärker, att Michael Weisse i detta fall icke som han annars så ofta gör »sat den latinske Hymnebetegnelse ved siden af den tyske Psalme», synes han hava orätt. Enligt *v. Tucher*, Schatz des evangelischen Kirchengesangs, del II, s. 335 har Weisse nämligen över melodien satt orden »Angeli et Archangeli», med vilka ord han just betecknar den latinska »hymn» som vi i Danmark och Sverige av skäl, som skola framgå av den följande framställningen, bruka beteckna »Tibi laus, salus sit Christe».

⁶ Sanctus består av tvenne leder. Den första (Jes. 6: 3) förkunnar den treenige Gudens härlighet; den andra (Benedictus qui venit, Mt. 21: 9) hälsar den i nattvarden kommande Frälsaren. Vardera delen avslutas med *Hosanna in excelsis*. Endera eller båda lederna kunde bli föremål för tropering. Detta gäller även om Hosanna. I här ifrågakvarande fall är det endast Hosanna som troperats, varför tropen hos Blume-Dreves, *Analecta hymnica* upptages bland Hosanna-troper (cf. nedan).

⁷ Liedgren, den siste som väl hos oss behandlat frågan har i »Svensk psalm och andlig visa», s. 68, noten, blott den synnerligen vaga och otillfredsställande upplysningen: »den senare (= Dig vare lov och pris, o Krist) sammanhänger med en hymn i Niels Jespersens Gradual: Tibi laus sit, Christe». Sålunda intet utöver Beckman. Även Blume-Dreves, *Analecta hymnica* (del XLVII s. 369 n:r 332) känner tropen endast ur en 1500-talskälla (Cantional, ms. Wenceslai de Wyskytna

Max Sigl's *Zur Geschichte des Ordinarium Missae in der deutschen Choralüberlieferung* (Veröffentlichungen der Gregorianischen Akademie zu Freiburg, V. Heft, Regensburg 1911) har jag emellertid på tvenne ställen återfunnit melodien, dels i del II å sid. 10, avtryckt ur en kodex från 1300-talet, dels i samma del å sid. 40 f. ur en kodex från 1400-talet. På förra stället uppträder melodien i vanligt skick, på det senare däremot i den troperade form som är källan till *Dig vare lov och pris, o Krist*. Den av Sigl för detta troperade Sanctus använda källan är *Cod. lat. 19267* i Münchens Hof- und Staatsbibliotek. Dess ursprungsort är Tegernsee (cf. vidare nedan). Här avtryckes lydelsen i denna Tegernsee-kodex efter Sigl. Därunder meddelas melodien sådan den (otroperad) förekommer i en svensk källa, nämligen ett Skeda kyrka i Östergötland tillhörigt exemplar av En liten Sångbok (4:o-upplagan). På tropens plats har jag här inlagt sv. ps. 265 sådan melodien förekommer i den gällande koralboken. Av typografiska skäl hava melodierna transskriberats i modern notskrift med åttondelen som normalnot. Då det ju här endast är fråga om att klar-göra *melodilinjen* gör den moderna notskriften tillfyllest.

Härmed torde både textens och melodians art och ursprung vara klarlagda. Vid tropens förvandling till evangelisk psalm har den danske bearbetaren kastat om ordningen mellan verserna, så att Benedictustropen: *Tibi laus* kommit före Sanctustropen: *Angeli et archangeli*. Därtill har han som avslutning fogat den tredje strofen. Denna torde med stor sannolikhet kunna anses vara hans eget verk. Psalmen lyder i Rostockhandboken av 1529 (enligt Beckman):

Teg waere loff oc prijs, o Herre Christ,
 Benedidet er den dag for vist,
 Vi loffue teg nw oc til evig tiid.
 Hellig, hellig, hellig aest tw ij thet høgeste.
 Englene oc øffuer engle,
 tronerne oc thet himmelske herskaff,
 Teg loffue Cherubin oc Seraphin.
 Hellig, hellig, hellig siungis ij thet øffuerste.
 Thit folk, o Christe, loffue teg,
 Thijn brud aff hiertet nw glaeder seg,
 For thijn naade oc barmhertighed.
 Hellig, hellig, hellig hun siunger teg.

Då den här ifrågavarande melodien till Sanctus varit brukad och

anni 1512, *Cod. Mus. Bohem. XIII A 2*) av böhmiskt ursprung. Den avtryckes här nedan efter Blume-Dreves:

1 a. *Hosanna*;
 Angeli et archangeli,
 throni principatusque caeli
 te laudant, Cherubim
 ac Seraphim,
 Sanctus, Sanctus, Sanctus
 in excelsis.

1 b. *Hosanna*,
 Tibi laus, honor sit, Christe,
 benedictus sit dies iste;
 te laudamus nunc et
 perenniter,
 benedictus Deus,
 in excelsis.

(För undersökningen av tropens förekomst i *Analecta hymnica* står jag i tacksamhetsskuld till domkyrkovicepastor A. Adell.)

Tegernsee. San - ctus, San - ctus, San - ctus do-mi-

Skeda. He - - - - lig, He - - - - lig, He - - - - lig Her-

nus de - - - - us sa - ba - oth. Ple - ni sunt coe - - - - li et ter - - - - ra glo - ri - a tu - - - - a.

re Gud Ze - ba - oth. Ful - le ä - ro him - lar - ne och jor - - - - den av di - na här - lig - - - - het.

O - - - - san - na An - ge - li et arch - an - ge - li, thro - ni, prin - ci - pa - tus - que cae - li te lau - dant che -

Sa - - - - lig gör Dig lo - var hel - ga äng - lars kor, Och him - lars här med gläd - je stor. 8) Dig lo - va ke -

⁸ Melodien är här i senare tid ändrad. 1697 års koralbok (mig tillgänglig i den av Beckman, Sv. Psalmbok s. 1012 under h) upptagna upplagan) följer ännu vad melodin beträffar fullständigt den ovan avtryckta medeltida versionen.

nu-bim et se-ra-phem sanctus, sanctus, sanc-tus in ex-cel-sis. Be-ne-dic-tus qui ve-nit

nu-bim och se-ra-fim: He-lig, He-lig, He-lig Skeda: oss i höj-de-ne. Vål-sig-nad va-re han

in no-mi-ne do-mi-ni. O san-na Ti-bi laus, sa-lus sit Chris-te be-ne-dic-

[Sv. ps. 265: 1.] lig gör Dig va-re lov och pris, o Krist, Välsignad

tus sit di-es is-te Te lau-da-mus nunc et per-ken-ni-ter be-ne-dic-tus de-us in ex-cel-sis.

den-na dag för-väst. 8b) Vi lo-va dig nu och till e-vig tid; He-lig, He-lig, He-lig Skeda: oss i höj-de-ne. [265: i höj-de-ne.]

8a) Så Sigt. Tryckfel? 8b) Se not 8 å föregående sida.

älskad i Sverige, vilket väl torde kunna sägas om den även i dess troperade gestalt, är det naturligt, att psalmen, sedan den tidigt (den förekommer i Hög-handskriften och i Een liten Song-book) överflyttats till svenska från danskan, blev kär för den svenska församlingen och flitigt brukad.

Den anförda Tegernsee-handskriften ger rörande melodians bruk under kyrkoåret anvisningen »in summis festivitatibus». I Sverige har melodien, såsom koralboken utan tvivel riktigt anger, närmast varit knuten till Corpus Christi-festen. Det är på sitt sätt betecknande för melodians stora popularitet att, när Helga Lekamensfesten försvann, melodien likväl bevarades genom att hänföras till den närbelägna pingsthögtiden.

Det återstår för oss nu blott att se efter om de uppgifter Sigl lämnar rörande de båda förut omtalade handskrifterna kunna lämna några antydningar om melodians ursprung.

Den omtalade *Cod. lat. 19267* i München härstammar som redan blivit nämnt från 1400-talet och Tegernsee, beläget c:a 5 mil. syd-sydost om München, var under medeltiden ett av Sydtysklands förnämsta benediktinerkloster, som först vid sekulariseringen i början av 1800-talet indrogs, varvid dess dyrbara bibliotek fördes till München.

Den andra av de båda kodicex som innehåller melodien är *Cod. lat. 11764* i München. Den är skriven på 1300-talet och härstammar från Polling, ett Augustiner-korherrestift, även det beläget i södra Bayern, ung. 5 mil syd-sydväst från München.

Det torde under sådana förhållanden icke kunna anses osannolikt, att melodien och tropen härstamma från Sydtyskland. Härför talar ju ock på sitt sätt den omständigheten, att melodien i dess troperade skick tydligen varit känd i Böhmen, då Michael Weisse begagnar den i sin psalmbok.

Vad åldern beträffar torde den med full säkerhet sålunda för tropen kunna sättas till 1400-talet och för själva Sanctus-melodien till 1300-talet. Antagligt får väl emellertid anses vara att båda äro åtminstone något äldre än de här ovan anförda källorna.⁹ Ty att de upptagits i för kyrkligt behov avsedda böcker tyder väl på att de redan vid handskrifternas framställande varit i bruk någon tid så att de hunnit vinna kyrkligt erkännande.¹⁰

⁹ Mot en alltför mycket äldre avfattningstid synes melodians musikaliska struktur tala. Däremot torde det icke vara omöjligt att tropen är endast jämförelsevis obetydligt yngre än själva Sanctus-melodien.

¹⁰ Utan att gå närmare in på Widdings (l. c.) framställda hypotes om melodians böhmiska ursprung torde man kunna säga att den efter melodians påvisande i den anförda 1300-talshandskriften måste anses vara ur räkningen.

Knut Peters.